

Szimbolikus és emocionális. Valós a városfejlődés Magyarországon?

Beluszky P., Sikos T. T. (2020): Városi szerepkör, városi rang (Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 286. o)

HORECZKI RÉKA

HORECZKI Réka: tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; horeczki.reka@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3131-681X>

Réka HORECZKI: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Papnövelde u. 22., H-7621 Pécs, Hungary; horeczki.reka@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3131-681X>

A városokkal kapcsolatban számos tanulmány, könyv, vitaanyag születik. Olvas-hatunk a városok magyar és európai településhálózatban elfoglalt helyéről, pozí-ciójáról a globalizálódó világban, a fejlődés egyes elemeinek karakterisztikájáról: a közlekedés szerepéről, a humán tőke funkciójáról, az intézményhálózat kibővü-léséről stb. A kutatói kérdések fókuszába legtöbbször a városoknak a társadalmi reprodukcióban, a kultúra terjesztésében, a gazdasági növekedés fenntartásában, a politikai hatalom allokációjában betöltött kiemelkedő szerepe kerül.

Magyarország városfejlődése sajátos képet tár elénk: a második világháború után 52 település rendelkezett városi ranggal, ez a szám mára 346-ra duzzadt. A városi rangú települések számának meghétszereződése, a magyar városok mai ál-lapota számos kérdést vet fel: elfogadható mértékű-e a fejlődés üteme, a fejlett-ség jelenlegi állása pusztán gazdasági-társadalmi tényezőknek köszönhető-e, a városi cím és városi rang között van-e különbség? Amikor egy ebben a témában elmélyedő könyv kerül a kezünkbe, egyrészt egybevetjük eddigi ismereteinkkel, másrészt azt kérdezzük, hogy mi újat tud nekünk mondani.

A „Városi szerepkör, városi rang” című könyv szerzői számos ponton kap-csolódnak az eddigi eredményekhez: a hangsúlyt az ország „viharos gyorsaságú” városodására, a városi funkciójú települések körének „kiteljesedésére”, és a tele-püléstudományi szempontból nem megfelelő városokra helyezik a hangsúlyt. A kötet egyik legérdekesebb kérdése a következő: van-e feladata a jogalkotásnak az „üres városok”, azaz a városi funkció nélküli városi jogú települések esetében?

A hat fejezetből álló kötet idővonalala a honfoglalástól kezdődően mutatja be a Kárpát-medencei városfejlődést. A kötet gerincét az első és a harmadik fejezet adja: az előbbi egy jelentős történelmi áttekintést nyújt, az utóbbi a jelenlegi városállományt mutatja be. A szerzők az előszóban el is ismerik, hogy „erősen történelmi beállítottságú” könyvet írtak, amelyet a településhálózat lassú reakcióké-

pessége és a változatos történeti lenyomatok tovább élése indokolt. A magyar várostörténeti fejezet a teljes Kárpát-medence városállományának formálódását írja le. A római provinciákban létesített katonai táborok és igazgatási központok szerepének bemutatásával indít, külön felhívva az olvasó figyelmét a kontinuitásra, mely egy adott térségben a városi élet, a funkcionalitás, míg más tájakon a romok kontinuitását jelentette. A honfoglalás időszaka, a félnomád/nomád életforma nem kedvezett a városi létnek, ezzel szemben a középkori fejlődés a kereskedelmi útvonalak és a „zöldmezős” városalapítások kora. Történelmi tanulmányaink során megtanulhattuk, hogy I. István államalapítása új ideológiai-vallási értékrendet terjesztett, megszervezte a területiális államigazgatás alapjait, és rögzítette a térszerkezet sarokpontjait. A továbbiakban a szerzők a településállomány átalakulását és a városodás feltételrendszerét 1077-től kezdődően mutatják be. Az európai városfejlődés példáját szemléletesen a magyar megkésettiséggel együtt ismertetik, amelynek köszönhetően nemcsak a városodás előfeltételeiről olvashatunk, hanem annak mozgatórugóiról is. A leggyakrabban megfogalmazott városfejlődési tényezők, amelyet a szerzők is bemutatnak: a mezőgazdasági termelés intenzívebbé válása, az árutermelés ösztönözte piacok, a vásárok gyakoribbá, tartóssá válása, a bányászat és a városiasodás kapcsolata, a közösségek szerepe. A 13. század végére a szabad királyi városok száma 41 volt, és több száz oppidum létezett az országban. A 15. században a legnépesebb városokban 2-10 ezren éltek, többségük Magyarország mai területén kívül helyezkedett el (28. old.). A török korban az épített környezet megsemmisítése és a migrációs folyamatok miatt az ország déli részén nem beszélhetünk városfejlődésről, a hódoltságot követő betelepítések némileg enyhítették ezeket a károkat.

A 16-17. században felerősödtek az országrészek közötti településhálózati különbségek. A mezőváros az alföldi társadalom- és településfejlődési út legsajátosabb hordozója. A kiterjedt városhatárok, a széles körű autonómia jelentős népességtömrőzéseket eredményeztek, amire a legjobb példa Debrecen, az egész Kárpát-medence legnépesebb települése a 16-18. század folyamán. (Lakossága a 16. század közepén 12 000, a 17. század közepén pedig 15 000 fő volt.) A kora újkori viszonyok között a városi lét fokmérője az autonómia, a lakók jobbágyi kötelektől való mentessége volt. Az alföldi mezővárosokkal szemben számos török katonaváros létezett az országban, például Szigetvár, Temesvár, Eger, ahol polgárság nem vagy alig élt. A török hódoltság utáni újjáépítés évtizedei a megfogyatkozott lakosság pótlására, a lakosság területi egyenlőtlenségeinek kiegyenlítésére helyezték a hangsúlyt. A dualizmus korára vonatkozóan a polgári átalakulás városfejlesztő hatásait elemzik a szerzők.

A második fejezet a rendszerváltozás utáni időszakot és a városállomány alakulásának feltételeit együtt tárja elénk. A szerzők kiemelt szerepet szánnak a népességszármazékos folyamatoknak, a vándorlási kapcsolatoknak. A folyamatok részletes bemutatására értékes és elgondolkodtató térképeket közölnek a 2.1.3 és a 6.1 alfejezetben. A harmadik fejezet a jelenlegi folyamatokat és a városállomány jel-

lemzőit mutatja be. A szerzők a törvényi keretek, a fogalmi meghatározások és a főbb statisztikai mutatók alapján számba veszik a várossá nyilvánításokat. 2018-ra a városi lakosság aránya – Heves és Nógrád megye kivételével – meghaladja az 50 százalékot. A szerzők ebben a fejezetben már elkülönítik a városi jogú és városi funkciójú településeket, az összevetéshez városhierarchia-vizsgálatot folytattak. A városok 45 százaléka a funkcionális szempontok alapján nem bizonyult városnak. Hét kategóriát különítettek el a jelenlegi városállományban, a valódi városok minimális lakosságszámát – a fővárost nem számítva – huszonnégy és fél ezer főben határozták meg. Mivel a fejlettséget és a funkciókkal való ellátottságot tekintve figyelemre méltók a kategóriákon belüli különbségek, az egyes kategóriákon belül is elkülönítettek teljes és részleges központokat.

A szerzők úgy találták, hogy a teljes településállományon belül a városállomány sem jogi, sem funkcionális értelemben nem bővíthető tovább. Egyetlen kivételt határoztak meg, a több mint tízezer lakosú nagyközséget (Solymárt), amely nem is pályázott városi címre. A hierarchiaszintek meghatározása hasonlít az eddigi vizsgálatokra, kiegészülve a „címetes városok” (a városi címmel rendelkező, de funkcionális értelemben városnak nem tekinthető települések) kategóriájával (157 város), ahol a legnépesebb város 23 360 lakosú, s további négy város népessége meghaladja a 15 000 főt. Az első három vizsgált kategória (főváros, regionális és megyeközpontok) zárt, stabil kört alkot, jelentős, már történelmi örökségként is felfogható különbségekkel. A kis- és középvárosok közötti határ átjárható, fontos különbségtétel azonban, hogy a középvárosok a funkcionalitást tekintve nem a megyei központok és kisvárosok közé ékelődnek; a kisvárosi lakosság ugyanis jellemzően nem helyben, hanem a középvárosokban veszi igénybe a különböző szolgáltatásokat. Ha rátekintünk az ország városállományát bemutató térképre (131. old. 12. ábra), azt látjuk, hogy a középvárosok vonzáskörzetében nem találhatóak kisvárosok, a Pest megyei városok közötti közigazgatási határok pedig lassan elmosódnak, és egy nagy szuburbán egységet alkotnak.

A városok fejlettségét a szerzők a megszokott mutatókon felül egyéb elemekkel is jellemzik: ilyenek a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők aránya, vagy az épült lakások aránya és a lakások átlagárai, amellyel a városi dinamikát mutatták be. A típusokba rendezés során (szektorjelleg, ingázási adatok, földrajzi jellemzők) a hagyományos sorrendek felállítása helyett új tipológiát alkottak, amelyben megkülönböztetik a hierarchiafüggő és a hierarchiafüggetlen várostípusokat. Hierarchiafüggőként határozták meg a főváros, a regionális központok, a középtáj- (megye)központok, középvárosok, kistájközpontok (kisvárosok) és címetes városok körét, míg hierarchiafüggetlenként azonosították a lakóvárosokat, iparvárosokat, fürdő- és üdülővárosokat, idegenforgalmi központokat – mindazon településeket, amelyek valamilyen speciális funkcióval bírnak.

A negyedik fejezetben a szerzők a várostipizálás módszertanát, a faktor- és klaszteranalízis folyamatát ismertetik, az ötödik fejezetben pedig hat európai ország példáján mutatják be a várossá nyilvánítás különböző feltételeit és gyakorla-

tát. Mindezek mellett javaslatokat fogalmaznak meg a városok jogi helyzetének rendezésére vonatkozóan. Két megoldási lehetőséget mutatnak be: a városi és községi rang megkülönböztetésének eltörlését és a városi címnek való megfelelést, utóbbi azt jelentené, hogy le lehet mondani a városi címről, vagy azt el is lehet veszteni.

A „Városi szerepkör, városi rang” című könyv rendkívül értékes összefoglalót nyújt számunkra a magyarországi városfejlődés folyamatáról, részletekbe menő történelmi elemzéssel. A szerzők munkásságát ismerve persze nem meglepő a historikus alaposág. A jelenlegi városállomány többszemponotú vizsgálata lehetővé teszi az eddigi hatások összegzését és új irányok, új csoportosítási ismérvek bemutatását. A könyv számos táblázatot és ábrát tartalmaz, amelyek segítik a szerzők eredményeinek értelmezését. A könyv elolvasását a városokkal foglalkozó kutatók, szakemberek és érdeklődő hallgatók részére egyaránt ajánlom.